

مهتاز رفیع منزلت

نگرشی نوبه امتحان و بلا از منظر قرآن کریم

✽ مقدمه :

زندگانی فردی و اجتماعی ما همواره دستخوش تغییرات، تهدیدات، بحران‌ها و ابتلائاتی است که در کنار شیرین دلی‌ها و سرخوشی‌ها و پیروزی‌هاست. اما به راستی کدامیک از این دو پدیده ارزشمند است. و آیا هر جا باشد سعادت و لذت هم هست و آیا تلخ کامی‌ها و شکست‌ها و بحران‌ها همه موجب اندوه و حسرت و نومیدی است یا سر آغاز رشدها و توانمندی‌ها و پیروزی‌هاست. به راستی فلسفه وجودی بلا چیست؟ آثار و عوارض بلا کدام است راه‌های رهایی از بلا و رویکرد الگویی معصومان در برخورد با بلا چگونه بوده است. این مقاله سعی در پردازش به این موضوع‌ها، صرفاً به صورت ارائه شناسه‌های تحقیقی دارد.

ان شاء الله...

✽ کلید واژه‌ها :

فلسفه بلا - آثار مثبت بلا - راه‌های رهایی از بلا - رویکرد معصومین نسبت به بلاها و مصایب

✽ بلا یعنی چه ؟

بلا به معنای آزمایش، امتحان، فتنه، کهنه شدن و نعمت است، که با چهره‌های متفاوتی پدید می‌آید، گاه آشکار، گاه پنهان است، زمانی با تلخی و کاستی و یا با رفاه و راحتی همراه است. پاره‌ای اوقات هم جان و اموال در معرض امتحان قرار می‌گیرد.

✽ فلسفه وجودی بلاها :

در این ارتباط به سه نکته اشاره می‌کنیم:
نکته اول: بلاها دستاورد رفتار، گفتار و پندار انسان‌هاست.

به طور نمونه در معارف دینی داریم، زنا روزی را قطع، نورانیت دل را سلب و سبب مرگ زودرس می‌شود. ندادن زکات و نپرداختن حقوق الهی موجب قطع نعمت‌های الهی و مانع ریزش باران

می‌شود. اسراف و تبذیر زمینه‌ساز فقر و تنگدستی می‌گردد. دوری از دیدار خویشان و قطع رحم عمر را کوتاه می‌کند. (۱)

نکته‌ی دوم: آزمون ایمان و سنجش استقامت و استواری

یعنی اینکه گاه فراوانی نعمت‌ها به چشم می‌خورد تا میزان شکر و سپاس انسان‌ها و شاید کافران واقعی به خواست‌های خداوندی معلوم شود و زمانی هجوم سختی‌ها و مصایب و تلخکامی و اندوه به همراه می‌آورد تا مقدار صبر و بردباری دین باوران و مومنان حقیقی به آرمان الهی آشکار شود.

نکته‌ی سوم: زمینه ساز درجات، نشان محبوبیت و عشق والا

آنگاه که خدا بنده‌ای را دوست داشته باشد او را بیمار می‌سازد و با بلا مهر و عنایت خویش را به او نشان می‌دهد. (۲) سخت‌ترین مردم از نظر بلا و گرفتاری پیامبرانند. بندگان محبوب خداوند هرچه ایمانشان افزوده شود بر بلایشان اضافه‌امی شود تا آنکه در بهشت به مقامی که جز با بلا، دستیابی بدان محال است (۳)، برسند. آثار آسمانی و برکات این بلاها افزون بر قرب الهی عشق به لقای خداوند و بیزاری به جلوه‌های زودگذر زندگی و پالایش نفس از هرگونه خطا خواهد بود.

آثار مثبت بلا:

در این ارتباط به ذکر شش نکته می‌پردازیم:

نکته‌ی اول: پاکسازی خطاکاران از تیرگی گناهان:

پیامبر ﷺ می‌فرماید: آنگاه که مومنی دست به گناه می‌یازد، به خاطر آن گناهان گرفتار بلای فقر و یا بیماری می‌شود. اگر این نیز جبران گناه وی نباشد به هنگام جان دادن دچار سختی و رنج بسیار می‌شود تا بدین سان در لحظه‌ی دیدار خداوند گناهی نداشته باشد. (۴)

نکته‌ی دوم: بیداری از خواب غفلت و هوشیاری نسبت به وظایف خود:

از آنجا که بیداری پیش از رستاخیز و هوشیاری قبل از پایان تمامی فرصت‌ها برکاتی بی‌کران در پی خواهد داشت در معارف دینی داریم که چهل روز یکبار هر مومنی با بلایی تذکر می‌یابد، خواه به خودش یا مالش یا فرزندانش، تا خدایش پاداش دهد و خواه با اندوهی که وی را احاطه می‌کند و او نمی‌داند که از کجاست. (۵)

نکته‌ی سوم: توجه به خداوند و قدرشناسی نعمت‌های الهی:

خداوند هر گروهی را دوست بدارد هر آینه دچار بلا می‌کند (۶) به حقیقت خداوند همانند کسی که دل برادر خویش را به کف می‌آورد و به دلجویی از بنده خویش می‌پردازد. خداوند عطا می‌کند صفت ارزشمند او این (کسانی‌اند که در برابر عواملی که آنان را از خدا دور می‌سازد دوری بسته بلافاصله به سوی خدا باز می‌گردند) را به تمامی بلا دیدگان که این خصوصیت را دارند. در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: این آفات هر چند به افراد نیکوکار و بدکار هر دو می‌رسد ولی خداوند آن را مایه اصلاح هر دو گروه قرار داده است. اما آفات و بلاهایی که به نیکوکاران می‌رسد مایه تذکر نعمت‌های پروردگارشان، که در گذشته در اختیار آنان بوده است، می‌شود و این امر آنان را به شکر و شکیبایی رهنمون می‌کند.

نکته‌ی چهارم: ایجاد شکیبایی و تمرین بردباری:

صابران انسان‌هایی هستند که درود خداوند و رحمت ربوبی به همراه هدایت الهی شامل آنان شده و با بشارت پروردگار روبرو می‌شوند زیرا در برابر سختی‌های زندگی در ایستادگوناگون شکیبایی را پیشه‌ی خود ساخته‌اند. پس آنگاه که خداوند این نعمت را به ما بخشید سیاستگری را بر ما واجب کرد و آن دم که مبتلامان ساخت صبوری را وظیفه‌ی ما قرار داد. (۷)

خداوند استغفار را محو کننده زشتی گناهان می داند و عذاب نمی کند، در حالیکه بندگان استغفار می کنند. امام علی علیه السلام می فرماید: استغفار افزایش روزی را به همراه خواهد داشت. (۹)

راه سوم) صدقه :

صدقه وابستگی انسان را به مال دنیا کاسته و او را به ذخایر اخروی امیدوار می سازد. حتی صدقه پس از نازل شدن بلاها نیز تأیید فراوانی در جلوگیری از دردها و اندوههای بعدی خواهد داشت. امام موسی بن جعفر علیه السلام می فرماید: هیچ چیزی سریع تر از صدقه اجابت نمی شود و برای بیماری هیچ نعمتی سودمندتر از صدقه نیست. (۱۰)

فلسفه تفاوت میزان بلاها و مصائب چیست؟

از رهنمودهای معصومان علیهم السلام به خوبی می توان یافت آنچه معیار تفاوت بلاهاست، مقدار ایمان؛ دلدادگی و باورهای قلبی افراد است.

فلسفه فرود بلاها و مصایب بر

معصومان علیهم السلام :

۱- آزمایش های سخت و طاقت فرسا، استعدادهای نهفته انسان را شکوفا می سازد.

۲- مقدمه ای است برای گشوده شدن درهای رحمت الهی.

۳- زمینه ساز تقرب و تکامل انسان است.

۴- روزه ای برای آزمایش اطرافیان او خواهد بود.

۵- روزهای سخت غوطه ور بودن در بلاها، لحظات شیرین مناجات خالصانه با خداست.

شیوه های پاکان و صالحان در برخورد با مصایب

شیوه ای اول) صبر :

صبر حقیقی، صبری است که با بصیرت و بینش همراه باشد نه از سر ناچاری، که آن صبر جمیل است، که باعث آرامش و آسایش روحی انسان می شود و نوعی عشق و علاقه خاص به ریزش بلا و سختی مصیبت در ذائقه بینش انسان

نکته ی پنجم : فراهم سازی تکامل روحی و معنوی :

مصایب باعث شکوفا سازی استعداد ما، علاقه به لقای خداوند، جلوه گر شدن ایمان می شود و از این رو در فرازهای نخستین دعای ندبه خداوند را بر مصائبی که بر اولیای الهی پدید آوردند، آنان را برای خود و دین خویش خالص گردانید، می ستاییم. آری پاره ای از قابلیت های روحی و معنوی انسان نیز در برخورد با مصائب و تلاش برای چیرگی بر دشواری های زندگانی، شکوفایی و ظهور می یابند. (فان مع العسر یسرا ... ان مع العسر یسرا)، پس بدان که همراه دشواری، آسانی است، آری با دشواری آسانی است.

نکته ی ششم : ورود به بهشت برین و رضوان الهی :

راههای رهایی از بلاها و برطرف ساختن مصایب :

راه اول) دعا :

خداوند حکیم به حضرت داوود وحی کرد کسی که از دیگران قطع امید کند و به من روی آورد دعای او را می پذیرم، ولی خواسته اش را به تأخیر می اندازم، تا قضای من سر آید، پس در این هنگام خواسته اش را برآورده می کنم. (۸) ولی در بعضی مواقع با سوز دل و چشمانی گریان و ضجه زدن، استجابتی نمی بینم، آنگاه خداوند می فرماید: ای بنده من ! می توانم در انجام آنچه از من می خواهی شتاب کنم ولی اگر آن را برای آینده ات ذخیره کنم بهتر است، پس هرگز نباید بر خواسته خویش پافشاری کند، زیرا چه بسا نیستی و نابودی در همین خواسته باشد. از این رو امام علی علیه السلام می فرماید: (موج های بلا را با دعا از خویشتن برانید و پیش از فرود آمدن بلا، دعا را پیش بفرستید.)

راه دوم) استغفار :

رسول خدا بهترین دعا را استغفار می داند و

۴ شیوهی سوم) سعی و تلاش و صدقه :

همدلی و همراهی جسم و جان و توجه به علت و معلول، آینده‌ای از کمال و تکامل برای بلادیدگان فراهم می‌کند تا از برکات بی پایان سختی‌ها بهره‌ای برده باشند و تاثیر سعی و تلاش خود را از خداوند بخواهند و در کنار آن از عوامل بازدارنده بلاها چونان صدقه کمک بگیرند.

۴ شیوهی چهارم) حمد و سپاس و صله رحم :

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: هرگاه بنده‌ای با دیدن کسی که گرفتار بلایی شده است این چنین مناجات کند که سپاس خدایی را که از من در گذشته و مرا به این بلا گرفتار نکرده و با نعمت عاقبت مرا برتری داده است، هرگز به آن بلا دچار نخواهد شد. (۱۳) صله رحم از واجبات شرعی الهی حساب می‌شود و مال را فزاینده، بلا را دور، اعمال را پاک، حساب را آسان و مرگ را دیررس و بدن را سالم می‌سازد. (۱۴)

۴ به هنگام دیدن بلادیدگان چه وظیفه‌ای داریم؟

پاسخ این پرسش در سه جلوه نمایان می‌شود:
جلوهی اول) نخست وظیفه ما نسبت به خویشان :

هرگونه مصیبت، بهترین موعظه‌ای است که ما را از کبر و تفاخر نسبت به دیگران و یا استهزاء و تحقیر اطرافیان دور می‌سازد و باعث می‌شود که ارتباط بیشتری با صفات مثبت و منفی خویش پیدا کنیم و هر لحظه خود را آماده رفتن به سرای ابدی کنیم.

جلوهی دوم) وظایف ما نسبت به خداوند :

و اما در برابر خداوند خضوع بیشتری یابیم و نسبت به سخنان و اوامر و نواهی او، کوشاتر، محکم‌تر و پرتوان‌تر، باشیم.

ایجاد می‌کند. هر کس در مصیبتی صبر کند. خداوند عزوجل عزت او را افزایش می‌دهد و پاداش هزار شهید برای او خواهد نوشت و او را در بهشت خود در جوار خاندان اهل بیت وارد می‌کند. (۱۱)

۴ شیوهی دوم) دعا:

امام موسی بن جعفر (علیه السلام) می‌فرماید: بازگو کردن نعمت‌های خداوند سپاسگزاری است و ترک آن کار، کفران و ناسپاسی است. دارایی خود را با زکات نگهدارید و بلاهای حتمی را با دعا دور کنید. (۱۲)

جلوه‌ی سوم) وظایف ما نسبت به داغدیدگان :

هر گاه کدورت و کینه‌ای قلبی نسبت به داغدیدگان داشته‌ایم همه را فراموش ساخته و باحضور به موقع خود، آرامش روحی برای آنان فراهم کنیم، اگر هم تقصیری در بلای آنان داشته‌ایم تمامی توان خود را برای برطرف ساختن بلا و ترمیم سخنی‌ها به کار بندیم. (۱۵) ترجمه و تفسیر چند آیه از تفسیر نمونه (به صورت خلاصه)

آیه ۳۵ از سوره انبیاء

ترجمه : هر انسانی طعم مرگ را می‌چشد و ما شما را باید با بدی‌ها و نیکی‌ها آزمایش می‌کنیم و سرانجام به سوی ما بازمی‌گردید. تفسیر: شما تنها برای دادن امتحانی در اینجا می‌آیید و پس از پایان امتحان و کسب تکامل لازم به جایگاه اصلی خود که سرای آخرت است خواهید رفت. در اینجا شرم مقدم بر خیر ذکر شده چونکه آزمایش به وسیله‌ی بلاها سخت‌تر است و در اینجا شر، به معنای شرم مطلق نیست و شری که وسیله آزمایش و تکامل باشد شیرینی است. آیه ۴۱ از سوره‌ی روم ترجمه: فساد در خشکی و دریا به خاطر کارهایی که مردم انجام داده‌اند آشکار شده، خدا می‌خواهد نتیجه بعضی از اعمال آنها را به آنها بچشاند شاید به خود آیند و به (سوی حق) بازگردند.

تفسیر: فساد و گناه مخصوص سرزمین مکه و حجاز و عصر و زمان پیامبر ﷺ و محدود به خشکسالی و کمی باران نیست. هر جا فسادی ظاهر می‌شود بازتاب اعمال مردم است و در ضمن یک هدف تربیتی دارد تا مردم طعم تلخ نتیجه‌ی اعمالشان را بچشند، شاید به خود آیند. آیه ۹۴ از سوره اعراف ترجمه: ما در هیچ شهر و آبادی پیامبری نفرستادیم مگر آنکه اهل آن را به ناراحتی‌ها و خسارت‌ها گرفتار ساختیم، شاید (به خود آیند و به سوی خدا) بازگردند.

تفسیر: این آیه بعد از ذکر سرگذشت پیامبرانی چون نوح و هود و صالح و لوط و شعیب آمده و پیش از پرداختن به سرگذشت موسی بن عمران، اشاره به چند اصل کلی دارد که در همه‌ی ماجراها حکومت می‌کند. آری مردم تا در ناز و نعمتند کمتر گوش شنوا و آمادگی برای پذیرش حق دارند. اما هنگامی که در تنگنای مشکلات قرار می‌گیرند و نور فطرت و توحید آشکارتر می‌گردد، بی اختیار به یاد خدا می‌افتند. ولی این بیداری در افراد یکسان نیست و در بعضی زودگذر و ناپایدار است و به مجرد برطرف شدن مشکل، بار دیگر در خواب غفلت فرو می‌روند ولی برای جمعی نقطه‌ی عطفی در زندگی محسوب می‌شود و برای همیشه به سوی حق باز می‌گردند و اقوام پیامبرانی که نامشان گفته شد جزء دسته‌ی اول بودند.

فهرست منابع :

- ۱- تفسیر نمونه ج ۱۶ ص ۴۵۶ و ۴۵۷
- ۲- بحار الانوار ج ۹۳ ص ۳۷۱
- ۳- اصول کافی جلد دوم باب شدت ابتلای مومن
- ۴- جامع الاخبار ص ۳۱۳
- ۵- التحیص ص ۳۳
- ۶- بحار الانوار ج ۸۱ ص ۱۹۳
- ۷- همان ج ۸۲ ص ۹۵
- ۸- همان ج ۱۴ ص ۴۳
- ۹- همان ج ۵ ص ۳۲۹
- ۱۰- همان ج ۶۲ ص ۲۶۲
- ۱۱- نواب الاعمال و عقاب الاعمال
- ۱۲- اصول کافی ج دوم ص ۲۵۲